

Erindringsbilleder - II

Årre Sogn sidst i 1800-tallet

Af V. S. Lauritsen

Indledning

V. S. Lauritsen blev født i 1876 i Årre degnebolig. Han tog studentereksamen fra Ribe Katedralskole 1896, blev cand. mag. i historie, latin og engelsk i 1904. Var bl.a. lektor ved Haderslev Katedralskole fra 1920 og senere rektor for Hemning Gymnasium i 1923 for at ende som rektor for Roskilde Katedralskole fra 1932 til 1947. Erindringerne er nedskrevet i 1959. Han døde i 1967. (Se nærmere: »Fra Ribe Amt 1990« s. 14-15.

Red.

Til føds

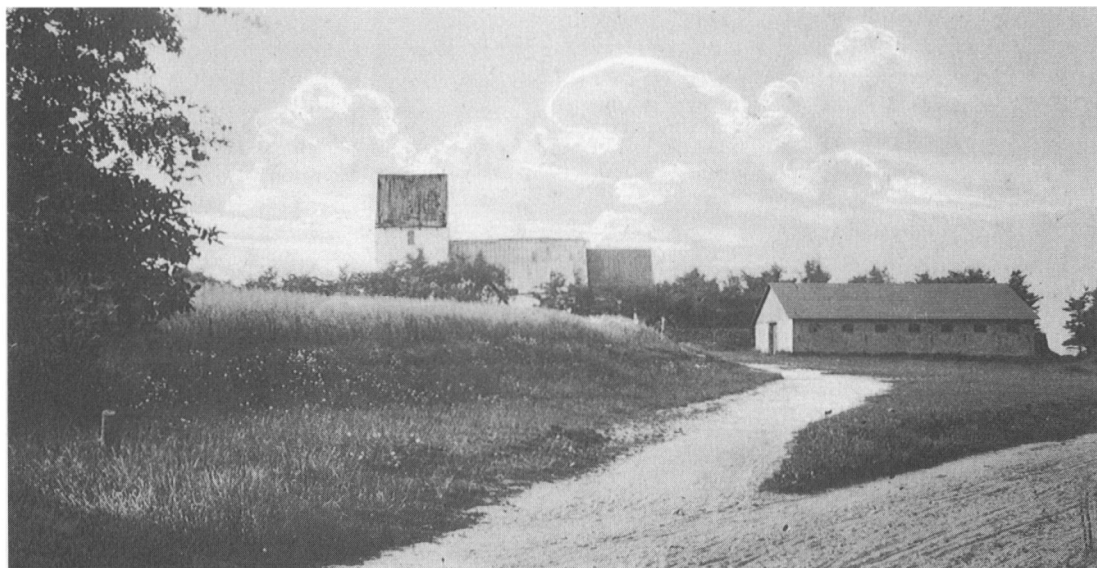
Her er ikke tale om fodture, hverken vedrørende hostrupske studenter eller senere tiders vandrefugle, ikke noget med at gå på eventyr, ikke noget med sport eller motion, ikke noget med lyst og sang, ikke noget med een eller flere i følge. Mottoet var her: Du kan og du skal, og motivet var den hårde nødvendighed af at bringe besked, hente oplysninger, løbe ærinder, trække kreaturer til marked, være bybud, postbud, hyrdedreng, og senere hen turene fra og til Bramming station da jeg var kommen på latinskolen i Ribe. Befordringsmidlet var apostlenes heste.

Jeg begyndte virksomheden i 7 års alderen. Postgangen i Vestjylland var i 1880'erne dårlig. Fra Årre var der omtrent lige langt til Fåborg og Grimstrup; men postforbindelsen til Grimstrup gik over postkontoret i Varde og krævede et døgn, mens forbindelsen Varde-Fåborg gik over Årre og derfor var forholdsvis hurtig, hvis da adressaten

hentede sin post i kroen, hvortil al post blev bragt. Der var ingen landposte; enhver familie måtte selv forhøre sig hos landsbyens kromand om postsager. Afstanden fra Varde til Årre var ca. 2 mil (ca. 14 km), fra Årre til Fåborg og Grimstrup knap det halve. Markedspladsen lå i Varde, så en tur frem og tilbage med et par kreaturer med ophold på markedspladsen kunne godt begynde kl. 4 om morgenen og først ende 18 til 20 timer senere. Der var ingen anden hvile at få end den, man fik, når dyrene smed sig ned på vejen eller på markedspladsen af træthed.

Postordningen medførte, at jeg undertiden måtte afsted med brev til præsten i Fåborg eller præsten i Grimstrup, særlig vedrørende salmer eller altergang ifølge min placering i samfundet som degnens søn og degnens som kirkesanger og kirkenes underordnede tjener. Det med altergang var noget meget højtideligt. Folk skulle melde sig nogle dage forud for helligdagen. Udtrykket var at blive påtegnet til alters, hvilket bestod i, at deres navne blev indført i en protokol, der bar navnet kommuniionsbogen. Langfredag var den ordinære alterdag for sognet. Om de to-tre andre søn- eller helligdage, der kunne samles et passende antal altersgæster, skulle præsten i forvejen orienteres. Var præsten i Fåborg, hvortil Årre var annekts, bortrejst eller syg, hvad ofte var tilfældet, måtte præsten i Grimstrup træde til eller en præst i et andet, fjernere sogn.

Hertil kom, at der til jul, påske og pinse skulle bringes offersedler ud til hver familie i sognet i henhold til den ordning, at der på den første helligdag til disse højtider skulle ofres et mindre

Aarre kirke (postkort efter 1900).

pengebeløb til præst og degn. Pengene skulle svøbes ind i offersedlerne og under afsyngelsen af en salme erlægges på alteret i kirken. Offersalmen var meget lang og blev nærmest en solosang for degnen, der til formålet havde en bestemt kirkestol på tværs af alteret, hvorfra han kunne overvåge, at hver mand afleverede sine sedler, en blå til præsten, en hvid til degnen. Præsten stod ved denne lejlighed midt for alteret og med ryggen til menigheden. De tre dage om året var jeg fast kirkegænger og nød resultatet af mit arbejde med at bringe offersedlerne ud til disse folk, idet jeg dog skal bemærke, at jeg havde det forholdsvis let til jule- og påskeofringen, da skolebørnene kunne få sedlerne med til deres hjem, og jeg måtte gå med sedlerne til hjemmene uden skolesøgende børn. Til pinseofringen havde jeg til gengæld omtrent hele slæbet, da der på den tid af året kun var ringe skolegang. Sagnet var vidtstrakt, og ombringningen til pinseofferet tog 2-3 dage.

Budtjenesten udvidedes med årene, efter at andelsmejeriet var blevet oprettet, af hvilket far var medstifter, og hvori han til tider var ledende på forskellig vis, i begyndelsen som korrespondent, i hvilken egenskab han førte korrespondancen med mejeriets smøraftager i England, firmaet Clephens og Wincke, og senere som formand. En af cheferne for dette firma besøgte os en sommer og tilbød at lade mig uddanne på kontorerne i England, hvis jeg efter konfirmationsalderen ville gå forretningsvejen. Det var eventyret lige ind ad døren. Englænderen kom fra en rejse i Ægypten, hvor han bl.a. havde erhvervet sig en mumie. Tanken om at komme til England tog mig stærkt og beskæftigede min fantasi livligt på mine ensomme ture. Hvorfor den ikke blev realiseret, husker jeg ikke. Forretningslivet i frihandelens og frikonkurrencens tid har vel forekommet far for usikkert for en jydsk dreng i et engelsk firma. Han startede ganske vist selv kort efter en ret stor

forretning, men den var ikke bestemt for mig. Den blev basis for uddannelsen af os 6 søskende ad den studerende vej, og begyndelsen blev gjort ved antagelse af en teologisk kandidat som huslærer for mine to ældre søstre.

Købmandsforretningen gav mig lejlighed til et par forsøg som forretningsmand. Esbjerg var i sin blomstrende nybyggerperiode; far skiftede for enkelte varers vedkommende grossist fra Varde til Esbjerg, og jeg fik betroet opgaven at indhente pristilbud. Jeg kunne køre på mejeriets smørvogn derned og gå hjem efter endt forretning; det var en strækning på 2,5 mil. Jeg vil ikke påstå, at jeg følte mig stolt af de ture. Jeg var som landsbydreng uvant med at tale med så fine folk, som jeg dør fik at gøre med; alene det jydsk sprog, jeg brugte, følte jeg ydmygende; men jeg var desuden fāmælt, hvilket ikke var så godt for en rejsende. Det gik dog godt, og jeg fik etableret forbindelse med en melhandler Petersen i Kongensgade, en grossistforretning i kolonialvarer, Pagh og Quist-Petersen, og en bagerforretning, det sidste dog ikke uden besvær. Ordene lød: Om De havde brød til forhandling? Jeg fik også denne formel afleveret til bagerjomfruen i den forretning, jeg havde fået besked om at henvende mig til; men hun forstod ikke Alvoren. Hun spurgte, hvad det var for brød, jeg skulle have. Ja, det vidste jeg ikke udover, at det skulle være af forskellig slags. Om jeg havde penge med? Nej, det havde jeg ikke. Hvor jeg kom fra? Jeg kom fra Årre. Ja, hvad det egentlig var, jeg ville? Jeg gentog den mōjsommeligt tillærte formel og følte mig yderst ilde tilpas. Så dukkede bageren op, og scenen gentog sig, indtil jeg fik besked om at være bedre underrettet en anden gang med hensyn til, hvad jeg egentlig ville. Jeg forlod skamfuld, men også arig den forretning og gav mig til at mønstre alle bagerforretninger i byen. Jeg holdt ikke af at komme hjem med uforrettet sag. Til sidst valgte jeg en på hjørnet af Kongensgade og en sidegade og vovede mig ind. Formodentlig var jeg nu ble-

vet oplært til at give tydeligere forklaring på mit besøg. Jeg sprang forhandling med jomfruen over og stod fast på at skulle tale med bageren. Vi to forretningsmænd fandt hurtigt ud af hinanden. Jeg fik gratis wienerbrød at spise og en prisfortegnelse med i lommen, blev lukket ud af den venlige mand med et farvel, min dreng, og hils hjemme. Han fik leverancen. Et forsøg på at få forbindelse med en ægforretning mislykkedes fuldstændigt; jeg nåede ikke frem til kontoret.

Jeg fandt ikke forretningslivet tillokkende. De ofte lange ture til fods, såvel ad veje, jeg kendte, som ad ukendte, var mig i almindelighed ikke imod. Men kort at gå efter stod ikke til min rådighed; sådan noget havde man ikke brug for på landet; vejskilte eksisterede ikke; en vejfarende kunne spørge sig for fra landsby til landsby; man havde sin mund for at bruge den og kendte sproget, lød den gængse talemåde vedrørende det emne, og jeg udførte et arbejde, løste en opgave, gjorde nytte, havde et ansvar, udvikledes til at stole på mig selv og klare uventede episoder med hurtig omtanke, erhvervede mig lidt menneskekundskab i ny og næ. Mit arbejde i landbruget gav mig kendskab til dyrefysiognomi, og uvilkarligt overførte jeg mine iagttagelser herfra på mennesker, noget der siden hen i livet har været mig til ikke ringe nytte, og det gav mig kendskab til dyrs temperament, der ikke er væsentlig forskelligt fra menneskers. Det er af afgørende betydning for en hyrdedreng, at han kender sine dyr og de ham. Det er i hvert tilfælde, beregneligt som uberegneligt, forudset som uforudset, ham, der skal skønne rigtigt med hensyn til behandlingsmåden af dyret. Griber han fejl, kan det blive skæbnesvangert for ham; han har kun sin ånd at sætte imod de overlegne fysiske kræfter, de større dyr er i besiddelse af. En flok køer har en førerko. Hvilken ko det bliver, når den gamle falder fra, er uberegneligt; det ligger i dyrets natur; det er min erfaring, at det aldrig bliver en med tendens til ondskabsfuldhed, heller ikke den fysisk stærke-

ste. Førerkøen er uden at vide det en støtte for drengen; det må han vide. Det samme gælder en klasse elever; klassen har en naturlig fører, der er en støtte for læreren; og denne fører er ikke en elev med tendens til ondskabsfuldhed, heller ikke den fysisk stærkeste eller den dygtigste; det må læreren vide. Drengen må kunne beherske flokken, og læreren må kunne beherske klassen uden brug af voldsomme midler, om føreren skal have nogen betydning for den. En flok er en masse, føreren er massens instinkt. Der findes flere psykoper, sinker og åndssvage mellem børn end mellem kreaturer, og der findes mere åndelig brutalitet hos lærere end hos drenge, der passer kreaturer. Instinkt er mere værd end katekismus og pædagogik. Jeg har aldrig oplevet, at de to fag har haft praktisk betydning i lidt vanskelige situationer. Derimod er den umiddelbart ved erfaring erhvervede kundskab af supplerende værdi; den erfaring har mærket sig det, han har set, og ved at se alt og mærke sig alt indenfor sit arbejdsfelt bliver man erfaren.

Knigges »Omgang med Mennesker« er uden psykologisk betydning for mænd, der som drenge har færdedes mellem heste, køer, får, svin, fjerkræ og hunde. De sidste giver størst erfaring for vejfarende, hvad enhver vagabond kan tale med om. Jeg lærte på mine ture alle sognets hunde at kende og adskillige på alfar vej til Esbjerg, Varde og Bramming, og i forbindelse med dette kendskab lærte jeg også følelsen af at være hundeanget. Jeg erfarede rigeligt, at hunden er beslægtet med ulven og ræven, og at dens tilknytning til mennesket har udviklet egenskaber på godt og ondt, det sidste mest, vel fordi det onde er så menneskeligt i al sin lumskhed. Vi havde selv hunde, som regel to, den ene var i min barndom en tysk korthårs af den brunspættede race, efter mine erfaringer den mest frygtløse race næst efter mastifbastarden og bulldoggen, men mere bidsk, den anden af terrierblanding; de hed henholdsvis Hektor og Hey. Desværre måtte jeg sjældent tage

een af dem med, aldrig dem begge, da de var bidske og ikke lystrede mig mere end udressede hunde sædvanligvis lystre, når det sind kommer over dem. Hektor havde tilmed den egenskab, at den uværgerlig og uden varsel altid gik til angreb på enhver anden hund af ordentlig størrelse, og da den hverken frygtede stenkast eller stok, var den farlig at give en dreng med. Den var også uimodtagelig overfor klap og kærtegn; far og jeg kunne få lov at klappe den ganske lidt og ganske let, når den var klar over, at den måtte komme med på tur; mor, som gav den mad hver dag, kunne ikke klappe den; den var villig til at logre med halen, når hun talte til den, til at flytte sig, til at lade sig vise ud o. lign.; til gengæld fik ingen besøgende eller vagabond adgang til huset, når hun var ene hjemme med os. Instinktet som vaghund var i orden. Den blev ældgammel.

Mit bekendtskab med landsbyernes hunde var ikke uden fare for mig. Af store hunde er jeg dog kun blevet bidt to gange. Den ene gang var det af en af Hektors race, en kraftig rødspættet jagthund, og overfaldet fandt sted en aften i min latinskoletid, da jeg på min vandring hjem fra Bramming passerede en gård i landsbyen Omme. Jeg mente ellers, at jeg kendte hver hund på strækningen hjem fra Bramming og vidste, hvorledes jeg skulle tage dem; men denne her havde jeg ikke mødt før. Den kom bagfra og huggede tænderne i lige over mit hofteparti, og først da hørte jeg dens snærren. Jeg råbte op. Gårdmanden var på gårdspladsen, men nøjedes med at fløjte ad hunden. Det havde ingen virkning på dyret udover, at det bed sig bedre fast; manden blev stående for at se, hvad der videre ville ske. Han havde vel opdaget, at det ikke var en dreng fra hans egn, det drejede sig om, og så gjorde det ikke så meget, om den dreng fik et nap. Han stillede sig an til at nyde forestillingen. Jeg var overladt til alene at klare hunden, og den havde uheldigvis for mig foreløbig overtaget. Jeg havde dog under det uventede angreb holdt balancen og stod på

benene; men hvordan skulle jeg slippe løs fra bæstet, der sled i tøjlet for at rive mig omkuld? Det havde regnet stærkt, og vejen udfor gården lå som en sø. Jeg fik drejet mig så meget, at jeg kunne trække mig ud i pløret med hunden efter mig. Den strittede arrigt imod, men måtte give op. Jeg stod som sejrherre midt i søen, mens hunden vadede i land og travede op i gården til sin herre og mester. Forestillingen var forbi. En hurtig tanke havde overvundet den tyske korthårs, og der blev ikke engang et grin til bondemanden; han skramlede ind i sin stald uden at tage mere notits af hunden og mig. En studie i hunde må suppleres med studie i hundeejere og giver belæring, der uden vanskelighed kan overføres på videregående studier af menneskelige forhold. Jeg har senere i mit liv som lærer ofte oplevet scenen igen med en lærer med svag disciplinær evne og kolleger til ham med disciplinen som kraftkilde og mødt grinet hos de sidste, desværre uden at kunne hjælpe synderligt, for er der bondegrin hos den sidste type, er der ofte hundnatur hos den første. Man er nu nået så vidt at kræve, at hunde kun må færdes løse, når de er under kontrol; men der mangler meget i kontrol med psykopatiske og sadistiske menneskers opførsel overfor deres medmennesker, hvad enten det gælder børns eller voksnes forhold til hinanden indbyrdes, opadtil eller nedadtil. For at blive i skolens verden: der er arme børn, og der er arme lærere. Der flænges og såres. Der gives måske et lille fløjtende pift af en overordnet, så fortsættes spillet, og der er ingen frelsende vandpytter i en skolestue, enten det nu er en værgeløs elev contra en ondskabsfuld lærer, eller det omvendt er en ondsindet elev contra en svag lærer, og der er ingen nåde.

Der var i disse fjerne tider meget ringe trafik på vejene mellem landsbyerne, så det var yderst sjældent, man som vejfarende mødte køretøjer eller mennesker udover dem, der som arbejdende hørte hjemme på egnen. Den første cykel med to omtrent lige høje hjul så jeg første gang på bro-

stenene i Ribe Søndergade o. 1892; cyklisten måtte holde sig i et hjulspor eller på vejrabatten, når han kørte på chausséen, som en landevej dengang kaldtes. Vejbanen stod således trafikalt til en vandrers fulde rådighed. Han behøvede ikke at have sin opmærksomhed henvendt på trafikken, hvad enten han færdedes ved dag eller ved nat. Jeg har aldrig mødt en cyklist på mine ture på vejene til og fra Bramming og Varde før midt i halvfemserne. Man var på de lange vejstrækninger så herligt overladt til sine egne tanker og samtaler med sig selv; man var i tankernes verden aldrig ene; der var to personer, der talte sammen, fantaserede sammen, lagde planer i fællesskab; jeg blev til *vi*, jeg var den samme som *vi*; *vi* var eet og det samme væsen; i en lidt vanskelig situation hed det aldrig: hvad vil du nu gøre, men altid: hvad skal *vi* nu gøre? Der var ingen hjælp at påkalde; *vi* måtte klare os selv, *vi to*. Det gav mod og styrke at være to, to, som altid ville det samme og skulle det samme. Som årene gik, blev *vi* frygtløse; *vi* havde aldrig måttet give op, trods hunde, vejr og vind, veje og mørke, trods trist latinskoleliv, trods det helt uudgrundelige, der hed fremtiden. Forstanden stod stille; men fantasien spirede, skød skud, skabte liv i åndens ørken og satte forstandens funktioner i bevægelse til et fornuftigt samarbejde i realiteternes verden via universitet til skoleliv under former end den fjerne fortids, barndomstidens. Fantasiens skabende og forstandens regulerende kræfter trådte i virksomhed, da jeg igen fik forbindelse med det praktiske liv, jeg som trettenårig måtte forlade. De to poler var blevet forbundet og strømmen sat igang; børn trådte i dyrenes sted, menneskene tog bøgenes plads, jeg begyndte at studere. Et par enkelte episoder med møde med mennesker på den ensomme vej gennem fjerne landsbyer omtaler jeg som supplerende billeder af livet på vejene i disse nu så længst forsvundne tider.

Jeg begyndte min forberedelse til optagelse på latinskolen i Ribe hos pastor Rechendorf i

Åstrup. Vor egen præst i Fåborg var på en længere sygeorlov og havde vikar. Jeg var blevet indlojeret hos en ældre gårdmandsfamilie i Åstrup lige overfor præstegården. Jeg vandrede afsted fastelavnsmandag 1890 med en tung trækuffert i hånden og nåede til mit logis henimod aften. Det var en kold frostdag i februar, og jeg måtte jævnlig skifte den tunge kuffert fra hånd til hånd, til sidst med få minutters mellemrum. Jeg var ikke glad. Jeg ønskede ikke at skulle til at læse og at komme bort fra livet med landbruget, som jeg holdt af. Jeg følte mig ene og forladt. Det kneb med at finde den rigtige vej, da jeg havde passeret kirken i Fåborg, og senere, da jeg var kommen gennem Fåborg vandmølle, og vejen igen delte sig til flere sider, men fandt dog til sidst frem. Det var øde egne, jeg så omkring mig på den tur.

Tre uger senere tog jeg første gang turen hjem sent på dagen. Det blæste og sneede; men gangen var let, jeg skulle hjem. Jeg var nået så langt som midtvejs mellem Åstrup og Fåborg vandmølle, da jeg så ham dukke op forude i snetykningen på den øde vejstrækning, en kæmpekarl med en langskaftet økse på nakken. Han gik på samme vejside som jeg. Jeg gik over i den modsatte, han ligeså. Jeg gik ud midt på vejen, han ligeså. Da blev jeg angst. Vi var hinanden temmelig nær. Han gik hurtigt til, hurtigere en landsbyfolk plejede at gå, med kortere skridt, som drenge ofte gør, før de springer frem. Jeg følte rædselen lamme min ben, jeg stod stille. Ansigtet med det vildt strittende, mørke fuldskæg var over mig. Jeg så ind i et par uhyggeligt kolde øjne. Manden var gal. Han skiftede øksen over på den anden skulder og stod og stirrede ned på mig, mens jeg skrækslagen så ind i hans øjnes vanvid. Endelig sagde han: Go'awten, lille! Jeg fik fremhugget mit »Go'awten«. Vi var på talefod. Det hjalp lidt. Jeg følte, at jeg kunne røre fødderne igen. - Hvor skal du hen i awten, lille? - Jeg skal til Årre. - Så kom for første gang fra ham det langtrukne udbrud af undren: N-n-n-å!, der gjorde det klart for

mig, at jeg stod overfor en af dem, man kaldte tosset, en uberegnelig person, der havde sine særheder, man helst skulle kende i hvert enkelt tilfælde for at kunne slippe af med dem. Hvert sogn havde sine sære. Nogle af dem kunne blive voldske til tider og sætte efter folk. Så gjaldt det om at komme væk, når man var den lille. Man måtte aldrig sige en tosset imod, for så kunne han blive farlig. Han skulle snakkes efter munden, så godt det lod sig gøre, og ham her kendte jeg ikke. Jeg faldt ind i hans tankegang og snakkede frejdigt løs. Dårligt vejr, lang vej, ikke bange o.s.v., og ind imellem lød det uhyggelige, lantrukne: N-n-n-å! mens jeg fulgte udtrykket i det sløve blik. Men jeg skulle jo se at komme fra ham. Jeg tog et par forsigtige skridt ud til siden, sagde et par raske bemærkninger og gik med et kvikt farvel. Han vendte sig om, men blev stående og så efter mig. Engang måtte jeg have vished for, at han ikke var fulgt efter. Jeg så ham i snetykningen stå på samme sted og i samme stilling. Da blev jeg grebet af panik og gav mig til at løbe af alle kræfter. Jeg vidste, at der var en bæk med en lille bro over, før jeg nåede vandmøllen. Den bro måtte jeg nå, inden han fik fat i mig. Jeg kunne springe ud i bækken og komme ind under broen. Jeg havde den fordel at være lille i den tagfat under og over broen, som ville finde sted. Jeg løb for livet og nåede broen. Først da standsede jeg et øjeblik og så mig tilbage. Han var ikke at se. Jeg blev en stund ved møllen, inden jeg fortsatte min gang. Men da jeg havde passeret møllegården, kom min skræk igen. Der var endnu et godt stykke vej til Fåborg. En lille granplantage på venstre side af vejen gav mig mod. Jeg kravlede over gærdet, fandt hurtigt et skjulested mellem granerne, hvorfra jeg havde udkig til vejen, og satte mig til rette. Han kunne jo komme endnu. Det blev sent, inden jeg den aften nåede hjem til Årre degnebolig.

Da jeg fra hjemturen kom tilbage til mit logis i Åstrup, fik jeg at vide, at det var Tosse-Hans, smedens søn, jeg havde mødt. Når han ikke blev

drillet, var han ufarlig, selvom han til tider kunne blive ond, og forældrene måtte flygte ud af huset, når han blev gal. Senere blev han fjernet fra hjemmet, da han havde truet forældrene med at skære halsen over på dem.

En anden episode indtraf en aften under mit ophold på latinskolen i Ribe. Jeg var på vej fra Bramming og var nået hen i nærheden af Støsbøl kro, da jeg mødte to vagabonder, der bad om penge. Ret mange kan jeg ikke have haft, men at spise dem af med et par kobbermønter gik nok ikke an, dertil så de for bisseagtige ud. Resolut tog jeg min pung op og sagde med et smil: Vi kan dele. Pungen blev undersøgt. Vi delte og skiltes venskabeligt.

Engang slap jeg fra en bisse ved at løbe. Det var i Holsted plantage. Han dukkede pludselig ud fra en grantykning og råbte: Hør, lille ven, lad os snakke lidt sammen. Han så ikke rar ud. Jeg stak i løb og han efter under eder og trusler. Jeg løb hurtigt. Når han måtte puste, sagtede jeg farten for også at trække vejret lidt. Det gik godt en tid på den måde. Til sidst forsvandt han ind i plantagen. Han havde givet op.

Uddannelse

Jeg blev student 1896. Når jeg valgte at gå lærervejen, var en af grundene nok, at jeg var vokset op som lærersøn på landet. Far mødte megen anseelse og respekt i sin virksomhed, og hans virke-trang kom på mange måder sognet til gode, ja strakte sig til tider i min drengetid ud over sognets grænser. Han blev således engang af partiet Venstre tilbudt en sikker venstrekreds ved et folketingsvalg, men afslog. Han var på mange områder en foregangsmand og blev en slags sognekonge med forskellige tillidshverv som sognerådsformand, mejeriformand. Hans anseelse som lærer belyses måske bedst deraf, at Esbjerg sogneråd tilbød ham stillingen som stadsskoleinspektør - da en sådan første gang blev opslået. Han afslog. Senere tilbød man ham en stilling som kantor og

lærer. Også da sagde han nej tak. At man gerne ville have haft ham til kirken i Esbjerg, skyldtes vel nok for en del hans pragtfulde, mægtige sangstemme, den, der til hans seminarist-eksamen skaffede ham karakteren g i sang, da han satte i med en kraft, der fik den gamle sanginspektør, der rejste rundt som censor, til at holde sig for ørerne og råbe: Hold dog op, mand! Det er jo ikke sang, det er brøl! Men da han spillede fint violin, fik han g i sang og musik. Der var for megen urkraft i den stemme. At han senere som degn i Årre fik anmodning om at lade sig uddanne som sanger, tyder på, at han kunne synge som få.

En sognekonges stilling i forbindelse med en stilling som degn viste sig at være usikker i en tid, hvor bønderne efterhånden tog den politiske magt i besiddelse. Han fældedes som formand 1901, og endnu engang fik han et tilbud andetsteds som lærer. Det var som førstelærer i Sønderho på Fanø, og denne gang sagde han ja. Han var da 55 år og havde været degn i Årre siden 1874.

Der var for mig ingen grund til at se ned på en stilling som lærer. Skulle der drives politik i forbindelse med stillingen, kunne jeg godt være med. Jeg var meget politisk interesseret dengang. Den svageste side ved stillingen, den økonomiske, skænkede jeg ikke mange tanker. De store fremskridt i det praktiske erhvervsliv var, dengang jeg blev student, ikke tydelige, og fra latin-skolelivet i Ribe vidste jeg, at en adjunkt var en socialt set betydelig person, mere betydelig end en prokurator (sagfører), en tandlæge, en læge, en købmand, en grosserer, en direktør, ja endog end sygehuslægen.

Jeg blev cand. mag. 1904. Det var en meget uheldig tid at blive kandidat på. Netop året i forvejen var den nye lov for det højere skolevæsen, almenskoleloven, blevet vedtaget og skulle føres ud i livet. Den vendte op og ned på en række fag og krævede helt nye undervisningsmetoder. Den gamle latinske afluøstes af gymnasiet med moderne sprog som hovedfag for den ene af 3 retnin-

Aarre skole, bygget i 1830 og udvidet i 1872 (billed fra 1920'erne i Årre Lokalhistoriske Arkiv).

ger. Antallet af cand. mag.'er var siden 1890'erne steget i et foruroligende antal. I 1900 blev cirka 40 cand. mag.'er, og i de nærmest følgende år cirka 30 hvert år. Et dusin statsskoler, knap halvt så mange kommunale kunne tilbyde 2-3 ledige pladser om året, et lignende antal private skoler stod åbent med et lignende antal pladser. Vi var ukvalificerede ansøgere til stillingerne ved de almindelige kommuneskoler. Tilmed konkurrerede teologiske kandidater og seminarister på lige fod med os. Navnlig den første gruppe - hvoraf en stor del ikke kunne blive præster på grund af overflod af ansøgere til et præstekald førend i en sen alder, var slemme konkurrenter. En teologisk kandidat påtog sig at undervise i alt, og en seminarist kunne pege på, at han - uanset om han kun var 20 år - havde eksamen »i praktisk undervisningsfærdighed«. Når så hertil kom, at præster forkyndte for folket, at cand. mag.'er afkristnede landet, forstår man, at disses chancer i konkurren-

cen var yderst ringe. Da jeg i 1908 fik embede ved Vejle kommunale Gymnasium, var kun 3 af skolens 8 lærere cand. mag.'er, den ene af disse en cand. theol. med tillægseksamen i engelsk og historie. Hele skolens undervisning i de matematiske-naturvidenskabelige fag, hvortil skolen havde dimissionsret, var i hænderne på en forhenværende sekondløjtnant, en exam. polyt., en cand. phil. (d.v.s. en student), samt en seminarist med årskursus i fysik og matematik.

Der var i 1904 ikke store udsigter for en cand. mag. At jeg fik embede 1908, vakte opmærksomhed inden for den store kreds af cand. mag.'er. Ganske vist, det var ved en kommunal skole og i en fjern provinsby. Alligevel, det var hæderligt. Jeg var økonomisk sikret som fast ansat.

Et Hjem

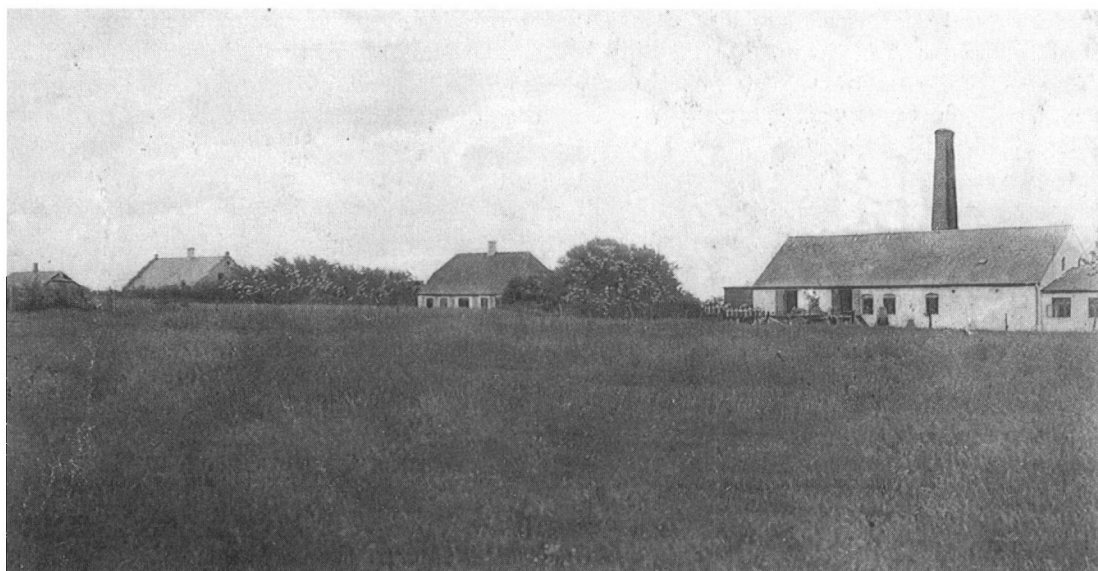
Der er en katolsk gejstlig, der engang under skolestriden mellem stat og kirke i Frankrig har ud-

talt: Lad kirken beholde børnene, til de er 11 år, så må staten godt overtage dem. Meningen var den, at så var grundlaget lagt tilstrækkelig solidt til, at en gudløs opdragelse i statens skoler med samfundsmoral i form af samfundslære ikke kunne udhule grunden i barnets sjæl. Det har holdt stik. Religionens kraft er efter 50 års forløb ikke mindre i Frankrig end før adskillelsen mellem stat og kirke, endda kirkeskolerne helt er udslettet.

Hvad ligger der bag denne kendsgerning? Svaret må blive, at barnet har beholdt sit hjem. Hjemmets magt er stærkere end statens, religionens magt end samfundets, mors end rektorens, troens end tvivlens, sjælens end åndens, livets end dødens. Hjemmet er for barnet først og sidst mor; hun er kærligheden, troen og trygheden, hjælpen og håbet, *»moders navn er en himmelsk lyd så vide, som himlen blåner«*, fryden i mors øjne er den himmelske fryd, en genspejling af skæret i det paradys, troen klynger sig til i enhver frygtsom sjæl, når dødens le skimtes på skulderen af den alt nedmejdende knokkelmand med de udstukne øjne og det ranglende skelet. Mors kærlighed er hjemmets hjerteslag. Det ord *»mor«* var det sidste ord, min mor sagde, før hun døde. Jeg har sjældent set mor smile; jeg har aldrig hørt hende le; og dog var hun kærligheden og glæden, hende, vi nødigt gjorde noget imod. Mor måtte ikke blive bedrøvet; hun måtte ikke se nogen af os 6 børn være kede af noget, når vi kom hjem efter længere fraværelse fra hjemmet, eller vise sorg, når vi igen skulle rejse bort. Vi mærkede hendes stille sorg, når vi tog bort, selvom hun søgte at skjule den. Og vi måtte alle bort fra hjemmet for at komme på højere skoler, jeg, da jeg var 13 år, min yngste bror, da han var 11. Hvor vi længtes hjem, ikke blot som børn, men langt op i årene! Vi følte længselen som en sygdom, der varede i flere døgn efter det sidste, bevidst skødesløse farvel under et tvunget smil: mor måtte og skulle tro, vi var glade og havde det godt derude i det fremme-

de; alle var så gode imod os, og vi opførte os altid pænt. Alle mennesker var skabt i Guds billede, og vi var velopdragne, gode børn. Vi måtte leve sådan, at vi engang alle kunne mødes med mor i himmerige. Men der kunne jo hænde os noget uforudset ondt derude. Derfor måtte vi vide, at hjemmet stadig lå på sin skjærmende plads. Hjemmet ventede os altid, bogstaveligt talt. Der var 5 indgangsdøre; de stod alle ulåsedede dag og nat, når nogen af os ikke var hjemme. Vi kunne altid komme ind. Hjemmets hjerteslag gav os kræfter i livets kamp. Vi vidste, at vi altid havde et hjem. Vi kæmpede for det hjem, for at bevare det hjem som det kraftcentrum, der gav os energien helt op i de grånende hårs dage. Vi lærte at læge vore egne sår og skjule arrene. Vi lærte at tænde lys i hjemmet, levende lys, der kunne varme.

Hvordan var da det hjem? I det ydre stort og frit beliggende, som mange degneboliger dengang var, med 5 stuer og fri adgang til dem alle, et køkken så stort som en rummelig spisestue og et spisekammer af samme størrelse; dertil bryggers, pigekammer, lo, stalde og lade, to store haver og et tørvehus med stråtag ned til jorden, herligt at klatre på og glide ned ad, og mark mod nord og vest, i en årrække desuden et hus syd for den ene have med alle de herligheder, der fandtes i den købmandsforretning, som far drev ved siden af sin lærergerning med bestyrer og lærling. I degneboligen var der to store skolestuer til ca. 80 børn, stuerne adskilte af en bred forstue og et kammer, og mod nord og øst legeplads op til kirkegården. Der var tumleplads nok inde og ude, sommer og vinter, i hjemmet og i skolen, i lo og lade, på legeplads og mark, ingen generende hensyn at tage til nærboende; i en nærliggende mergelgravs slugt kunne vi ugenert smide tøj og tage solbad, længe før denne kur var opdaget, og vi gjorde det i varme middagsstunder sammen med børnene fra mergelgravens ejer uden at blues over at være nøgne og lærte den kønslige forskel på mennesker at kende uden seksuelle tanker. Kund-

Aarre omkring 1900 med mejeriet bygget i 1885 (postkort).

skabens træ stod i vor Edens Have, men vi åd ikke af træets frugter.

Hjemmet stod på et økonomisk solidt grundlag betydeligt over såvel præste- som lærerhjem. Vi var børn af den rige degn fra Årre, som far kaldtes i andre sogne, selvom de gode økonomiske kår var langt fra rigdom. De skyldtes arbejde mere end formue, og vi børn tog tidligt del i arbejdet i dets mange forskellige former, som regel mod betaling efter en fastsat tarif: en tur til marked i Varde 50 øre, udbringning af offersedler til pinsen 25 øre, udtynding af roer 2 øre pr. række, ribsplukning 2 øre pr. fad o.s.v. Hvordan vi brugte pengene, måtte vi selv om. Da jeg kom på latinskolen, fik jeg de første år 2 kr. om måneden i lommepenge, senere 5 kr. Til oplysning af pengenes værdi kan tjene, at et lam om efteråret kostede 10-12 kr., nettooverskudet på et baconsvin noget lignende, en ko ca. 125 kr., en spædkalv 8-10 kr., en kanin 50 øre, en høne 2-3 kr., en bisværn 5

kr., et sæt tøj 30 kr. et par sko 8 kr. Betalingen til en vaskekone for en dag kost + 1 kr., en tærsker 1 kr. 50 øre, en tjenestepige fik foruden kost og logis 10-15 kr. om måneden. Jeg tror nok, jeg tør sige, at jeg var den latinskoledreng i Ribe, der havde flest lommepenge, i hvert fald de sidste år, da jeg fik 5 kr. For kost og logis betaltes 25 kr. pr. måned; da min yngre bror kom på skolen, to år efter at jeg var blevet optaget, betaltes 50 kr. om måneden for os begge uden hensyn til ferier; de gav ikke noget fradrag. Hvad jeg brugte de mange penge til? Jeg røg meget. Så længe vi havde butikken, fik jeg tobak, cigaretter og cigarer gratis. Derimod fandt jeg ikke forretningens shagpiber fine nok. Jeg brugte kurlænder- og merskumspiber med ravspids med fløjlsforet federal til hver pipe, ligeså til cigar. og cigaretrør af rav, lapserier som en lille sølvkniv og blyantsholder af sølv til at hænge ved urkæden, en lommekniv med en mængde forskellige redskaber og blade

og i etui, et virkeligt våben i form af en enkeltløbet pistol, en dolk med hjortetaksskaft og messingskede, foret med rødt skind; begge dele gav en vis tryghed overfor eventuel kamp med hunde på turene hjem og tilbage igen, men der brugtes også penge til ekstravagancer som en stiv sort hat, silkeslips og romaner; jeg tror, jeg i Ribetiden har læst alle Emile Zolas romaner og fulgt Peter Nansens Dagens Krønike med fortællinger af Gustav Esmann, Peter Nansen o. fl. Jeg anskaffede mig også Dahlstrøms verdenshistorie, en del franske romaner, abonnerede på en romanserie, som hed Ledige Timer, købte bøger med lidt spændende titler som *Køn og Karakter*, *Fysiognomiske Studier* samt vittighedsblade, stiftede ved lån bekendtskab med Longfellow, Viktor Rydberg, Sofus Michaëlis og I. P. Jacobsen, lidt spredt fægtning på litteraturens område, men en lise for sjælen i latinskolens åndløse verden. Det var skolens bibliotekar, der ved udlån af skolens bibliotek bestemte, hvad vi måtte læse. Efter et par forsøg holdt jeg op med at henvende mig på det sted. Bibliotekaren - en adjunkt - rødmede som en ung pige, der havde hørt en uartighed, da jeg bad om at låne I. P. Jacobsen; jeg var dengang fyldt 18 år.

Arbejdet i hjemmet havde et håndgribeligt, praktisk formål, livet her var præget af hensyn til et fælles velfærd, af en fysisk og åndelig harmoni med far som den udad prægende, mor som den indad ledende, hver på sit område praktiske, i deres syn på opdragelse frisindede til det helt yderliggående med færrest mulige forbud og størst muligt tillid og tilladelse til at færdes overalt i og uden for hjemmets enemærker, når vi ikke fortrædigede andre mennesker. Jeg var 4 1/2 år yngre end den eneste dreng i nabolaget og 4 1/2 år ældre end min bror og strejfede derfor som oftest rundt alene eller legede alene. Om vinteren hyggede vi os i mørkningen inden petroleumslamperne blev tændt, på stole og skamler omkring mor og lyttede til hendes fortællinger om livet i den

store verden, om de stakkels hedninger, om de uforfærdede missionærer, om sømændenes farefulde liv. Hendes far havde været skibskaptajn og var druknet, da hun var 12 år, hendes bror havde været styrmand og var druknet året før, begge ved forlis. Vi hørte om fjerne lande, have og byer med mærkelige navne, om menneskeædere, krokodiller og kæmpeslanger, om skibe af jern, om jernbanetog og lokomotiver, om store mænds liv og levned, om hende selv og hendes slægt, om den by og dens beboere, hun var kommet fra, Sønderho på Fanø. Vi lærte efterhånden de fleste af dens familier og deres historie at kende, navnene på mange af klitterne. Undertiden sang hun sømandssange for os, lange, vemodige. Mor længtes; det er vel fra hende, vi har arvet den sugende længsel efter hjem og hjemstavn.

Hjemmet var et spektakul for livets rørelser i en gryende tid. Om vinteren holdtes der foredrag i den største skolestue af højskolemænd, der var vore gæster og overnattede hos os. Andelsmejeriets tilblivelse blev planlagt hos os, skytteforeningen ligeledes. Far var en af foregangsmændene i det altsammen, medlem og til tider formand i bestyrelsen for foredragsforeningen, mejeriet og sognerådet, hvilket førte til møder af forskellig art i vor dagligstue. Jeg overværede efter behag, hvad jeg havde lyst til af foredrag og møder. Når hertil kom skole- og kirkesager, der fulgte med bestillingen som førstelærer og kirkesanger, sager vedrørende den landbrugsdrift, jordloddet medførte, herunder pligtig aflevering af furage, tøv og lyng til embedet, vil man forstå, at vi så fremmede omkring os i stort tal og hørte og lærte mangt og meget, for naturligvis fordrede gæstfriheden, at de alle skulle beværtet, om ikke med andet så med en kaffepunch, og så gik snakken. Det var et rigt pulserende liv på alle årstider.

En tid gik med den tanke at knytte os til landbruget. Han havde en mindre formue som arv fra fødegården, Ismajgård i Sønderjylland. Det var i bondefalitternes tid. Jeg gik i inderligt

håb om, at han skulle realisere den tanke. En nabo, hvis gård var på ca. 100 td. land (ca. 50 hektarer) gik fallit. Mølleren, hvis ejendom på ca. 10 td. land lå lige ved siden af, forlod ejendommen og rejste til Amerika, og kort efter måtte en gårdejer til den anden side gå fra gården, og senere blev dette tilfældet med et par husmænd med marker i samme stræk. Der var jord nok at få med hede, kær og mose i tilgift. Jeg holdt af at have at gøre med landbrug, jeg holdt af dyr, befandt mig bedre i en kostald end i en skolestue, kunne bruge både le og plejl, da jeg var 11 år, muede og gjorde rent, fodrede, striglede o.s.v. Men mor var imod tanken. Hendes børn skulle ikke være krumryggede, forslidte bønder og bønderkoner og henslæbe livet i større eller mindre armod på forfaldne gårde, ikke have andre tanker i hovedet end kvæg og korn, vejr og vind, sæd og avl, kroner og øre, snak og sladder. Mor holdt af at læse og blive vidende om mange ting. Vi skulle ud i verden og blive mere vidende og mere lykkelige end de jordbundne bønder. Mor sejrede. Jeg var den første, der kom ud. Efterhånden fulgte mine søskende efter, alle ad den boglige vej med eksaminer som mål og derefter fremad og opad. Mor og far oplevede at se, at det gik godt. De levede adskillige år, efter at jeg var blevet rektor.

Koppe

Det var i begyndelsen af 1880'erne, at jeg stiftede bekendtskab med Koppe. Han hørte egentlig hjemme på fattiggården i Varde, men bortliciteredes af fattigvæsenet for sommerhalvåret som tjenestedreng til en bonde i et af de omliggende sogne. Fattigvæsenet slap på den måde for at give ham føden i den tid og indkasserede de 30 kroner, som lønnen i penge udgjorde. Koppe var en 13-14 år og havde været tjenestedreng, siden han var 7, dog aldrig sammesteds to gange. Nu var han fæstet af vor nabo som dreng fra maj til november.

Det hed sig, at Koppe ikke havde nogen far.

Hans mor var blevet lokket, som man sagde. Ingen vidste besked med, hvor hun siden var blevet af. Drengen var en horeunge. Det var i hvert fald sikkert, kommunen til byrde, en skidt knægt, hvem Guds og menneskers vrede var over lige fra fødselen; en horeunge var en forbandelse, en Guds straf for begået synd mod Gud. Hor var synd mod Gud, og Gud straffede fædrenes synder på børnene. Det vidste man da. Det sagde præsten i kirken. Det stod i biblen. Koppe var et Djævelens barn, fordømt til evig fortabelse i Helvedes ild, når man engang døde, og til spark på jorden.

Dette og andet gjorde Koppe til en uhyggelig, men yderst interessant person i mine øjne. Han gik i noget underligt tøj, halvlange, pjaltede bukser, en alt for stor jakke, der nåede ham helt ned til knæene; han havde ingen skjorte og gik altid med en mægtig, sort filthat med nedkrammet skygge, under hvilken man så et par kulsorte øjne i et magert ansigt, hvis han da løftede hovedet lidt, hvad han sjældent gjorde. Folk sagde, han skulede.

Jeg havde på dette tidspunkt af mit liv endnu ikke nået den skolepligtige alder og strejfede sommer og efterår frit omkring; jeg traf på de ture engang Koppe og søgte senere ofte hans selskab. Der var så meget om Gud og Satan i forbindelse med ham, som jeg aldrig havde fået nogen belæring om, men som hang i mine tanker om disse to højere væsener på godt og ondt, at jeg simpelt hen måtte søge Koppes selskab for at få klarhed over den mysik, der omgav Koppe og hans forhold til dem.

Den gårdejer, der havde fæstet ham, havde ikke noget godt ry på sig som husbond. Han var lille af vækst, tilpas fordrukken og meget forgældet, brøsig af ord og væsen overfor børn og fattigfolk og blev let hidsig. Vi kaldte ham Lille Laue. Han var lidet anset, var en dårlig landmand, og tiden var en krisetid for landbruget; begyndelsen af 1880'erne var krisens kulminationstid.

Koppe var fæstet som tjenestedreng, men gjorde

de ved siden af karlearbejde det meste af tiden, da Laue ikke kunne holde på en karl ret længe ad gangen. Karlene forlod gerne pladsen efter kort tids forløb, nogle efter slagsmål med Laue, der ikke behøvede at udbetale dem løn, før fæstetiden var udløbet, og heller ikke gjorde det. Laue fik altid kløene, men reddede pengene. Koppe måtte gøre voksen mands arbejde.

På eet område var jeg på det tidspunkt af mit liv ulydig mod mine forældre, og det skyldtes, at jeg ikke måtte komme til mergelgrave. Grunden til, at jeg overtrådte dette forbud, var min ubetingelige lyst til at modellere. Materialet var at finde i mergelgrave eller på marker, hvorpå der kørtes mergel. I mangel af mergel kunne jeg nøjes med ler, og det var altid at finde i Laues mergelgrav, der i tidernes løb var blevet til en lang, bred slugt med græsklædte skrænter og ujævne, lerede forhøjninger i bunden, hvor ukrudt og græs trivedes særligt godt. Her stod Laues får tøjret det meste af året, og her mødtes Koppe og jeg mangan en middagsstund, når alle andre sov til middag, Koppe for at flytte får, jeg for at finde mergel eller ler og endelig også for at træffe Koppe. At det blev opdaget og strengt forbudt, noteredes kun som en selvfølge. Jeg holdt mig efter forbudet borte en tid, men Koppe, som må have savnet mit selskab, lærte mig, hvordan jeg uden risiko for at blive opdaget, kunne nå frem til slugten ad en tilsyneladende uskyldig, men ret lang omvej. Jeg blev efterhånden ganske dreven i at lyve for mine forældre. Koppe lærte mig, at kun ved at lyve kunne man undgå at få prygl. Vorherre betød ingenting. Han regerede i himlen. Han hjalp aldrig, hvor meget man end bad til ham. Satan derimod, han var en anderledes karl. Det var ham, der regerede på jorden. Når man påkaldte hans navn, mærkede man straks, man fik hjælp, navnlig når man forbandede den mand, der slog en, både mens han slog og bagefter, så længe det gjorde ondt. Man skulle blot blive ved med at sige Satan, Satan, når man f.eks. med tøjrekøllen ramte benet

i stedet for tøjrepælen, eller når man trådte en torn eller en glassplint op i foden eller skar sig i en finger med lommekniven. Det var en helvedes god kur mod al slags smerte. Koppe havde erfaring. Laue pryglede ham hver dag. I almindelighed var det lussinger, han fik, tidt hele kostalden igennem fra den ene ende til den anden. Det gjorde Satans ondt. Men det kunne også hænde, at Laue blev så gal i hovedet, at han bandt ham til en stolpe i stalden og gennempiskede ham med kørepisken. Det var endnu værre, end det med torne og glassplinter. Den første gang, det skete, havde Koppe skreget højt efter hvert slag og råbt »*av for Satan*«; men så var Laue blevet endnu galere og havde slået endnu værre til og havde brølt, at han Fanden gale mig skulle lære sådan en hvalp at bande, sådan en beskidt horeunge. - Næh, han måtte kun skrike; det kunne man ikke lade være med, og smerterne kunne brænde i kroppen flere døgn i træk; men man skulle bare hviske Satan, Satan, så Laue ikke hørte det, og bidetænderne sammen. Om jeg troede, Vorherre kom Koppe til hjælp og rev pisken ud af hånden på Laue? Næh, Vorherre gik bare rundt oppe i paradiset have og hørte på sang af engle. Satan skulle man stå sig godt med, og det gjorde Koppe. Når Laue ikke så det, sparkede og slog Koppe køerne og kalvene. Det gjorde godt at gøre ondt mod alt, hvad der hørte Laue til, og kreaturerne skulle lære at lystre, og det gjorde de kun, hvis de var bange for at få klø. Hvis de bittede og løb over i kornet, var det ham, Koppe, der fik klø. Derfor slog han med en løkke tøjret om det ene øre på dyrene, helt inde ved roden, hvor øret sad fast, og når han så i bissevejr havde rusket godt til, så øret blødte, ville han godt bande på, at den ko skulle være slemt bissegal, om den med tøjret om øret rev tøjrepælen op. Jeg havde vel nok prøvet at få rusket i øret, så jeg vidste, hvor ondt det gjorde. Det var sandt, det havde jeg.

Koppe skulle om morgenen have muget i kostalden, før kællingen og pigen kom for at malke

kørerne, inden de skulle på græs. Han skulle være ude af sengehalmen kl. 4 for at nå at blive færdig med mugningen, inden de andre kom op. Han fik ingen davre, før han kom hjem efter at have sat kørerne ud. Det var længe at gå, inden man fik noget at æde. Men Koppe var klogere end som så. Han malkede en træsko fuld af mælk og drak, til han blev mæt, og bagefter rensede han træskoen ved at lade sit vand i den; han pissede færdig i vandtruget; det havde den fordel, at kørerne drak mindre vand, og at Koppe derfor ikke behøvede at pumpe så meget vand op i truget. Koppe vidste så meget, kunne så meget, turde så meget. Hvem der dog var Koppe!

I middagsstunden, når Koppe og jeg mødtes i slugten, havde han gerne æg med sig i lommen. Dem havde han listet sig til at tage i hønsehuset. Han advarede mig mod at gå hen til vandhullet i mergelgraven. Neden under det lå helvede, og gled man ud i hullet, strakte Fanden en hånd op igennem vandet og trak en ned i helvede. Man kunne altid se i forvejen, når en skulle drukne; men det var kun om aftenen, når det var mørkt. Da var vandet helt sort. Fanden luftede da ud, og røgen lagde sig over vandet. Hvis Fanden havde bud efter en, kunne man se tre blålige lys brænde over hullet; men hvem det var, der skulle drukne, kunne man ikke se. Koppe havde flere gange set lysene, når han kom sent hjem efter at have flyttet fårene til nat, så der måtte snart ske noget. Koppe var dog ikke bange for at gå hen og skrabe noget mergel frem og hente vand i sin hat til mig. Til gengæld kunne jeg godt tage nogen svedsker eller rosiner fra vores spisekammer med til ham. Det kunne min mor slet ikke opdage. Og det gjorde jeg.

Jeg modellerede, og Koppe lå på maven og så til. Det var mest dyr, jeg tryllede frem, og særlig var det heste og køer, får og svin. Jeg ville have en stor gård med mange dyr af hver slags. Koppe fik svedsker og rosiner og var altid villig til at gå til Helvedes afgrund og hente materiale til min

skaberkraft. Han grinte mig ud, når jeg ikke gjorde forskel på han og hun, og han lærte mig at se, hvor forskellen var, og hvori den bestod, og med ord, jeg aldrig havde hørt noget menneske sige. Koppe var klog, hvor jeg var dum. Han vidste besked med, hvordan der lavedes levende føl, kalve, lam og grise, og hvordan børn blev til. Han kendte en verden, min fantasi ikke kunne fatte. Ingen var så klog som Koppe, og ingen havde en magt over mig som han. Han lærte mig at overtræde alle budene med skal - skal ikke, før jeg kom i skole; men min skabertrang lærte mig at blive snu. Når det kneb med at skaffe svedsker og rosiner til Koppe, var han uvillig til at hente materiale til mit værksted. Jeg måtte finde på udveje, og jeg fandt dem.

Jeg kendte fra et zoologisk billedatlas giraffer, bjørne, løver, tigre, elefanter, næsehorn og flere fantastiske dyr, og når jeg stak et sådant dyrs navn ud, var Koppe villig igen og betragtede skabelsesværket i stum overraskelse. Hvad nytte sådanne dyr var til, kunne jeg ikke forklare ham; men Vorherre havde skabt dem, så de var vel dog til nytte for noget.

Men hvor længe var Adam i paradiset! Jeg skulle som han lære, at syndens sold er straf under en faders tugtende hånd. Det kom sig af, at jeg engang bandede under et slagsmål med mine to ældre søstre. Virkningen var et øjeblikks befrielse for hak og klask, men frygtelig i dens følger. De holdt inde med slagsmålet, så på mig med rædsel i blikket, trak sig tilbage og sagde, de nok skulle sige det til far. Denne trusel han over mig i lang tid og bevirkede, at jeg måtte adlyde enhver ordre fra dem som en slave. De kunne kommandere mig til hvadsomhelst, og jeg turde ikke være ordren overhørig. Jeg måtte løbe huset flere gange rundt, mens de stod grinende og holdt rede på omgangenes antal. Når vi om aftenen var ude i stalden alle tre og gøre os klar til natten, bestemte de, bag hvilken ko jeg skulle sidde. Jeg blev dømt til at pudse deres træsko, til at hente ditten og dat-

ten for dem o.s.v. Satan hjalp mig ikke. Bevidstheden om, at de var vidende om min store synd mod Gud, må alligevel have tynget dem, for en dag betroede de sig til mor. Jeg måtte bekende, hvem der havde lært mig at bande. Fra da af op-hørte min forbindelse med Koppe. Jeg havde fået en tvivl i sindet om hans læres rigtighed og faldt tilbage til et fadervor om aftenen med troen på Gud og hans hellige engleskare, kunne igen slås med søstre og forlagde mit atelier til det inderste rum af skolebørnenes lokum. Kun på eet område vedblev jeg at være ulydig. Jeg måtte have mergel og ler i Laues mergelgrav.

Om Koppe er kun at fortælle, at han tog *hævn* på sin måde, da det gik op for ham, at jeg ikke mere måtte komme sammen med ham. Da efteråret kom, og kreaturerne efter datidens skik blev slået løs, havde vi dem jævnlig på besøg i vore haver, hvor de trampede rundt og forårsagede megen ravage. Koppe, som skulle sørge for, at de holdt sig på Laues enemærker, holdt sig langt borte. Han kom ikke for at jage dem bort. Jeg ser ham sidde på en grøftekant med den store filthat trukket ned over hovedet og med ryggen til, så han ingen kreaturer kunne se. Far måtte jævnlig

ud og jage dem væk fra haverne. Koppe frygtede ikke en degn i haven, og han var sikker på, at Laue ikke ville gøre ham noget for den forsømmelse af pligten. Han morede sig over at se den kålhøgne degns krumspring. Til flyttedag den 1. november, da kreaturerne blev staldet ind, rejste Koppe. Jeg så ham aldrig siden, men billedet af en sammenkrøbet dreng med en stor filthat og en stor jakke med opsmøget krave under den mægtige, højpullede hat siddende på en grøftekant en sen oktoberdag i øsende regn fra en barsk blæst fra nordvest, gennemblødt, hjemløs, venneløs er mit sidste billede af Koppe, den af Gud og mennesker forbandede horeunge fra fattiggården i Varde. - Var den mergelslugt i Årre i nogle få stunder af hans barndomstid et hjem, hvor han mødte godheden for første gang i sit liv? Var der varme i en lille kammerats ubetingede beundring og hengivenhed? Var det mon derfor, han til gengæld vovede sig hen til det dybe vandhul og fyldte sin store hat med vand til den lille kammerats løjerlige leg? Hen til Helvedes dyb. Var han i bunden en god dreng? Jeg tror det. Den sociale lovgivning med dens menneskelighed var endnu ikke blevet til.